

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0081

LOG Titel: Caput Quadregesimum Octavum. Filix esculenta, sive femina. Sajor pacu. - Agt en Veertigste Hoofdstuk. De eetbaare Vaare

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT QUADRAGESIMUM OCTAVUM.

Filix esculenta, sive femina. Sajor pacu.

IN binis subsequentibus capitibus duas vulgares agrestes Filicum species describemus, atque primo hoc in capite Feminam, quæ usitatissima & edulis est, ac dein in subsequenti marem.

Filix esculenta, sive Fœmina, vulgo *Sajor pacoe* dicta, h. e. Filix edulis per excellentiam, supra enim aliæ memoratæ sunt species, ac plures subsequuntur, quarum pars quædam edulis, estque hæc vulgari nostrati feminæ quodammodo similis, quoad mollietatem & glabritiem, sed quoad foliorum formam nostrati mari similior est, aliquando autem est monoclonos, aliquando polyclonos. Monoclonos hic frutex est primo, quum erumpit, nec ultra binorum pedum altitudinem obtinet, plures enim tum caules sibi adunati unica ex radice progerminant, inferius pennam, ac superius culmum crassi, ad internam partem fulcati, exterius rotundi, inferius ex viridi fusci, seu nigricantes, parumque rugosi, superius pallide virentes & glabri, utrimque folia expansa sunt, plerumque sibi obposita, superiora parum sæpe differunt cum impari extremo, peculiaris formæ, latiora & longiora reliquis, & inferius oris protuberantibus, quæ in nova excrescunt foliola.

Cætera vulgaris sunt Filicum formæ, quinque pollices longa, ultra digitum lata, ad oras rotunde dentata, læte virentia, glabra, ac fere splendentia, subtus multis protuberantibus ac transversalibus costis pertexta, atque in longum terminantur apicem. Prima ejus cyma superius circinnum format convolutum instar vermis, ejusque caulis inferius parum pilosus est.

Hæ caulium collectiones sese sensim supra terram adtollunt, ac brevem formant stipitem, ex simplicibus, crassis, firmis, & nigricantibus compositum filis, oblique & intricate decurrentibus instar venarum palmæ manus ac pedis, ad crassitatem pollicis vel binorum digitorum & altitudinem manus, illorum vero folia inferiora unicam modo gerunt pinnam, sed subsequencia ex centro exeuntia ad altitudinem trium ac quatuor pedum, in laterales sese dividunt pinnas, utrimque tres quatuorve sibi directe obpositas, pedem vel ulnam altas, in hisce lateralibus pinnis foliola ejusdem locantur formæ atque ordinis, uti supra dictum fuit, sed paulo minora sunt.

Folia tenerrima sunt, flaccida, ac mox flaccescunt, quum abrumpuntur, talique modo esui apta censentur, vetustiora autem sensim duriora sunt, rugosiora, & magis obscure virentia, quæ tamen non esculenta sunt. Tenerorum foliorum sapor Filicinus est, sed fatuus, oleraceus, & cum quadam mucilagine.

Radix est congeries intricata ex nigricantibus composita filis & fibrillis, quæ late sese dispergunt, nec terræ firmiter inhærent, hic & illic novas producentes plantulas, directe autem sub frutice hæc congeries solida est, externe lignosa & fibrosa, interne herbacea. Aliquando eam plantavi in horto meo loco arenoso & humido, ubi hæc Filix caudicem formabat infantis brachium crassum, ac binos pedes altum, ex similibus nervis compositum, quique rugosus est, ac foveolis distinctus, retinens folia in solitariis pinnis, donec ter ea deposuerat, dein laterales emittebat pinnas.

Ex hoc stipite octo subsequentes herbæ aliquando successive, sæpe etiam simul progerminabant, quæ in eodem quidem crescebant horto, sed quarum quædam satis remote distabant, cujus rei nullam aliam dare possum rationem, nisi quod ventus ipsarum semen in muscosum stipitem inpulerit, quod in ipsius foveolis folum ibi progerminavit: ac subsequentes erant.

Primo. Paraphyas ejusdem Filicis ad latus excrescens, sed parum a matrice diversa, ipsius enim caules nigri erant & glabri, pedem fere longi, quibus folia sibi obposita insidebant fere ejusdem cum matrice formæ, sed breviora, ac tria inferiora paria foliolum gerebant tanquam adpendicem. Postica folii pars profunde incisa erat usque ad nervum medium, reliqua integra erant, & in longum terminantur apicem, glabra porro nec rugosa, atque ejusdem saporis, minique vocatur hæc *Filix* e *Filice*.

Secundo.

AGT EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

De eetbaare Vaare.

IN deze twee naastvolgende Hoofdstukken zullen wy de twee gemeene veldsoorten van Varen beschryven, en daar van eerstelyk in dit Hoofdstuk het wyske, als zynde het gebruikelykste en eetbaar, en daar na in 't volgende het manneke.

Filix esculenta sive *Fœmina* in 't gemeen *Sajor pacoe* genaamt, dat is eetbare Varen door uitnemendheid, want boven nog eenige andere verbaalt zyn, en nog meer volgender, waar van men ook iets eetbaars heeft, is onze gemeene vare wyfken wat gelyk aangaande zyne weekheid en gladdigheid, maar aan gedaantens van bladeren is het ons Varen manneken gelyker, het is zomtyds eensteelig, zomtyds veelsteelig. Eensteelig is den struik, voor eerst, als hy opschiet, en niet boven twee voeten hoog is, komende veele steelen dicht tegens malkander staande uit eene wortel, beneden een schaft, en boven ruim een stroobalm dik, aan de binnenste zyde gevorent, buiten rond, beneden uit den groenen bruinagtig, of vuil-zwart, en wat ruig, maar boven ligt-groen, en glad. Terweeryzyden staan de bladeren uitgebreid, meest tegens malkander, of de voorste een weinig verschillende met een voor uit, van een byzonder fatsoen, breeder en langer dan d'andere, en agter met uitstekende loeken, die tot nieuwe blaadjes werden.

De anderen zyn van bekende Varen fatsoen, vyf duimen lang, ruim een vinger breed, aan de kanten rond getant, blyde-groen, glad, en schier blinkende, van onderen met veele uitstekende dwersribbekens doorregen, en eindigen in een lange spitze. Zyn eerste scheute maakt boven een krul in malkander gerolt als een worm, en zyn steel is beneden wat bairig.

Deze vergaderinge van steelen verheffen ben allenskens boven de aarde, en formeeren een korten stam, van enkele dikke styve, en zwartagtige draden gemaakt, schuins en verwerd door malkander loopende, gelyk de aderen aan s'menschen band, en voeten, een duim of twee vingers dik, en een band hoog, waar aan de onderste bladeren nog al eensteelig zyn, maar de volgende uit de midden voortkomende tot de hoogte van drie of vier voeten verdeelen ben in zydetakken, drie en vier terweeryzyden, regt tegens malkander, een voet of een elle hoog, aan deze zydetakken staan de blaadjes in de zelve fatsoen, en order, gelyk boven gezegt is, of een baartje kleinder.

De bladeren zyn zeer teer, slap, en verslenzen straks, als men ze afbreekt, en zoo lange ze zoodanig zyn, agt men ze tot het eeten bekwaam, maar de ouden werden allenskens harder, ruiger, en donker-groender, die men dan niet en eet. De smaak van de jonge bladeren is wel Varenagtig, egter laf, en moeskruidagtig met eenig smeerigheid.

De wortel is een verwerde klomp van zwartagtige draden, en vazelingen gemaakt, die zig verre verspreiden, en niet vast in de aarde houden, hier en daar nieuwe plantjes voortbrengende, dog regt onder den struik is deze klomp wat mafjes, buiten houtagtig en dradig, binnen kruidagtig. Ik heb ze zomtyds in mynen tuin geplant, op een zandige en vogtige plaatze, daar deze Vare een stam verkreeg, een kinds arm dik, en twee voeten hoog, van diergelyke zenuwen gemaakt, ruig, en vol kuilen, behoudende de eensteelige bladeren, tot dat hy driemaal dezelve verwisselt had, daar na begon hy eerst zydetakken te krygen.

Aan den stam kwamen vervolgens en dikwils te gelyke de navolgende agt kruiden daar uit, die wel mede in de zelve tuin stonden, dog zommige wat vry verre daar van af, waar van ik geen andere reden kan geven, dan dat de wind het zaad der zelve tegens den mosagtigen stam moet aangevoert hebben, die in desselfs kuiltjes gevat, en voorts uitgesproten zyn. Zy waren deze.

1. Een bygewas van de zelve Varen regt ter zyden uitkomende, dog een weinig van de moeder verschillende, want de steelen waren regt zwart, en glad, schier een voet lang, daar aan de bladeren tegens malkander stonden, schier van de zelfste fatsoen als de moeder, dog korter, en de drie agterste paren hadden nog een klein blaadje, agter aangewassen. De agterste helft was diep gesneden tot de middelzenuwe toe. De rest was ongesneden, en eindigde in een lange spitze. Voorts glad, zonder eenige ruigte, en van dezelve smaak zynde, by my genaamt *Filix* e *Filice*.

I 2

2. Een

Secundo. Gramen parvulum, ut puto speciei, quæ supra vocata est *Gramen aciculatum*, foliolis minimis, sed nullum proferens semen. Tertio. *Sonchus Amboinicus*. Quarto. *Herba sentiens*. Quinto. *Crusta terre*, seu *Caranassi minus*. Sexto. *Prunella alba rotunda*. Septimo. *Esula esculenta*. Octavo. *Senecio Amboinicus*.

Nomen. Latine *Filix esculenta*, five *Fœmina*; Malaiice *Sajor pacu*; Javanice & Baleice *Paku & Pakis*; Amboinice *Uttawaa*, *Uttawau* & *Baso*; Ternatice *Pakis*; Sinice *Koæ tzayn*.

Cunctæ Filices nomen *Pacu* obtinuerunt a folii seu pinnae forma, quæ si accurate conspiciatur solitaria, clavum ligneum refert, sed Europei eas denominant ex tota folii pinna, cujus forma alam refert: avis ingentis, unde & Græci eas vocant *πτερίς*. Germani eas vocant *Farnkraut* a plumis. Latinum nomen *Filix* ortum ducere videtur a Græco *φύλλον*, h. e. folium, quum tota planta nil nisi folia conspicienda præbeat, uti & certa quædam species *Phyllitis* vocatur.

Locus. *Sajor pacu* potissimum crescit in locis arenosis, humilibus, & lapillis mixtis, ac proinde ubique reperitur ad fluminum ripas, & in humidis Sagus silvis, ubi solum est arenosum, & non cænosum. In hortis etiam plantari potest, sed non in locis pinguibus, tum enim perit vel tabescit, qui itaque eam expetit vegetam, ac sæpius tenera ejus ac pinguis desiderat folia, oportet eam locare in angulo separato, vel sub filicidio testis in solo humido & arenoso, ubi tum adeo multiplicatur, ut quidam ejus furculi extrahendi sint.

Ufus. Tenera & mollia harum specierum folia omnibus harum insularum incolis celebre sunt olus, præsertim in silvis, ubi ea involvunt viridi arundi Bamboes, tam sola, quam aliis mixta oleribus cum piculo vel squilla, quam in fluvio capiunt, ac simul supra ignem coquant. Ex istis foliis ac cyma præstans quoque componi potest Lactuca, tam sola quam aliis mixta herbis lactuceis, qui cibus inprimis gratus est iis, qui ex mari adpellunt, refrigerat enim modice, & alvum laxat, præsertim si superbibatur vinum arboreum.

Hinc adparet virium ingens varietas, quæ inprimis causatur ex regionum climate, quis enim in Europa auderet quandam Filicum speciem loco Lactucæ adhibere, quum hæc Indica Filix innoxia & grata sit herba oleracea, licet non facile quis Europæorum eam audeat edere, antequam ab alio id vidit peractum, quum Filices apud nos tam male audiant.

Oportet autem in collectione rite noscere hoc *Sajor pacoe*, optimum enim censetur, quod ad fluminum ripas & in Sagus silvis crescit, atque parum nigrescit in caulibus, ubique glabrum est & splendens, exceptis teneris circinnis seu cyma, qui inferius parum rugosi sunt, ita ut ejus forma bene perspecta sit, quum multi reperiantur incolæ, ac præsertim peregrini servi, qui pravas pro vera conligunt species, ac prætereā sciendum est, non omnibus nec semper conducere perfonis, multi enim esu hujus Lactucæ nimis laxam gerunt alvum, unde & vetita est Diarrhæa laborantibus, sic etiam nulli crudi fructus huic superedendi sunt, qui corruptum faciunt chylum, ac facile Dysenteriam causant.

Europææ quædam mulieres etiam compererunt, vel saltem de hac testantur herba, loco Lactucæ nimis avide comestam, ipsis causam fuisse abortus, quod tamen vitium non lubens huic imputarem herbæ, quum mihi notum sit, personam istam depravato laboravisse stomacho, quæ neque salutarem digerere poterat cibum, hinc conducit Lactucæ *Sajor pacoe* addere pauca Sinapios folia, Cepam viridem, ac Petroselinum.

Hunc in finem tentavi *Sajor pacu* in meo plantare horto, ut semper viridis & vegeta ad manus esset herba, quum in campis aliquando pauca reperiat copiam, ob plurimos servos & animalia, quæ id decerpunt continuo, sed comperi non tam præstantem habere saporem silvestri, aut quod soli magis exponitur.

Quam primum folia indurescunt vel siccantur, non amplius decerpenda sunt, tenera enim & cibo apta unguibus a planta dissolvi possunt, quum caules vetusti lignosi sunt, nunquam in cibo adhibendum est, nisi

2. Een klein grasje, zoo ik gisse van de zoorte, die boven *Gramen aciculatum* genoemd is, met kleine blaadjes als weegtree, dog geen zaad voortbrengende 3. *Sonchus Amboinicus*. 4. *Herba sentiens*. 5. *Crusta Terre* of *Caranassi* het kleine. 6. *Prunella alba rotunda*. 7. *Esula esculenta*. 8. *Senecio Amboinicus*.

Naam. In 't Latyn *Filix esculenta*, five *Fœmina*; in 't Maleits *Sajor pacu*; in 't Javaans en Baleis *Paku* en *Pakis*; in 't Amboins *Uttawaa*, *Uttawau*, en *Baso*; op Ternaten *Pakis*, in 't Chinees *Koæ tzayn*.

Alle hebben ze den naam van *Pacu* bekomen, van de gedaante des blads in 't byzonder bekeken, 't welk na een bout nagel gelykt, maar de Europeanen benoemen 't na de gedaante van den gebeelen bladdragenden steel, dewelke een wieke of vlerk van een grootte vogel gelykt, waar van ze de Grieken *πτερίς* noemen, de Duitze noemen ze *Farnkraut*, van veeren. Den Latynschen naam *Filix* schynt afkomstig te zyn van het Grieks *φύλλον*, dat is blad, dewyl men aan de gebeele plante niet dan bladeren ziet, gelyk ook nog een zekere zoorte *Phyllitis* genaamt wort.

Plaats. De *Sajor pacu* wast liefst op zandige plaatsen, daar het laag en met steentjes vermengt is, en dierbalven over al te vinden, aan de oevers van de rivieren, en in vogtige Sagebossen, daar het zandig, en niet sliktig is. Men kan ze ook in de tuinen wel planten, maar men moet ze op geen goed land zetten, nog eenige weldaad daar aan doen, want daar van gaat ze uit, of staat te kwynen, die 'er dan deugt van hebben wil, en dikwils jonge vette bladeren plukken, moet ze in een afgezonderd boek by muuren, of daar den drop van 't dak valt, in een vogtige zandige grond zetten. Daar ze dan zoodanig vermenigvuldigt, dat men sommige spruiten uittrekken moet.

Gebruik. De jonge en malze bladeren van deze zoorten zyn by alle deze Eilanders een vermaard moeskruid, inzonderheid in 't bos, daar zy de zelvo in een groene bamboes doen, zoo alleen als met andere moeskruiden gemengt, nevens een visje of garneeltje, dat zy in de rivieren vangen, en zoo te zamen over 't vuur koken. Uit desselfs bladeren en scheuten kan men ook een goede salade maken, zoo wel alleen, als met andere salaadkruiden gemengt, een kostje inzonderheid aangenaam die geenen, die eerst uit zee komen, want het verkoelt matig, en lukzeert den buik, inzonderheid als men eenige boom-wyn daar op drinkt.

Hier aan ziet men, wat groot verschil in de kragten toebrengt, de verscheidenheid der landen en des klimats, want wie zoude in Europa durven bestaan eenige zoorte van *Varen* tot moeskruid of salade te gebruiken, daar deze Indische *Varen* een onschadelyk en smaakelyk moeskruid is, hoewel geen Europeaan ligt bestaan zal, daar van te eeten, eer by 't van anderen ziet voordoen, dewyl de *Varen* zulken kwaden naam by ons hebben.

Men moet egter kennisse hebben, om dit *Sajor pacoe* te verkiezen, waar van men het beste houdt, het geene aan de rivierkanten en in de Sagebossen wast, het geene weinig zwart aan zyne steelen heeft, over al glad, en blinkende is, behalven de jonge krullen, die beneden wat bairig zyn, in zomma men moet op zyne gedaante wel letten, dewyl ook veele Inlanders, inzonderheid vreemde Slaven gevonden werden, die verkeerde *Vare* zoorten voor de regte nemen, en dan moet men nog weten, dat ze niet voor alle personen of altyd dient, want veele door nuttigen van salade al te weeklyvig daar van werden, weshalven zy die geenen verboden is, die aan de buikloop vast zyn, zoo moet men ook geen rauwe vruchten daar onder eeten, dewelke een bedorven geil maken, en ligtelyk een roden loop veroorzaken.

Zommige Europeische vrouwen hebben ook bevonden, of immers zy beïtgigen van dit kruid, dat het in salade te gulzig genuttigt, by haar oorzaak gegeven heeft tot een misval, welke kladde ik egter dit kruid niet gaarne wilde toeschryven, dewyl ik weet, dat die Perzoon een bedorven maag hadde, die zelfs van goede kost letzel kreeg, daarom is 't raadzaam, dat men onder de salade van *Sajor pacoe* een weinig mostaart-bladeren, groene Ajuin, en Pieterselie mengt.

Tot dezen einde dan heb ik onderstaan de *Sajor pacu* in myn hof te planten, om altyd by de werken te hebben, dewyl 't in veld zomtyds schaars te vinden is, wegens meerigte van Slaven en vee, die het geduurig plukken, maar bevond, dat het zoo goed van smaak niet was, als 't geene in 't wild wast, en wel ter zonnen staat.

Zoo draa de bladeren hard werden of rammelen, moet men 't niet meer plukken, want de jonge, en tot de kost bequamer, kan men met de nagels ligt afnypen, daar de oude steelen wat houtagtig werden, gebruikt het ook nooit

nisi prius sit bene lotum, quum infecta in hoc ova deponant & ipsi figunt. Vetusitis ac siccis foliis sub axilla depositis vel adfrictis molestus tollitur sudor atque odor.

J. Baubini Lib. 37. Cap. 1. Filix glabra, five mollis genere convenire videtur cum nostro Sajor pacu, nam & illa ramosa est in figura.

Huc quoque alia pertinet species *Filix lanuginosa dicta*, Amboinice *Utta baburu*, h. e. *Sajor pacu babulu*, quæ frutex est simplices gerens erectos caules, quinque sexve pedes altos, qui nullum formant caudicem instar præcedentis, atque ex nigro rufescit hæc planta, ipsiusque caules ad internam partem planum formant canalem, in dorso autem subtilem fulcum, magna ex parte glabri, sed inferius prope radicem densa lanugine vestiti sunt, perfecte ovillam lanam referente, coloris rufi, plurima autem hujus pars ipsi adhæret radici, ad caules autem floccis abstrahi potest.

Radix in medio crassa est, ac stipitem quasi format, undique multis tenuibus fibrillis obductam. Laterales rami directe sibi oppositi sunt, sed anteriores parum differunt, hiæ folia insident alternata, digitum circiter longa, & incisa, seu dentata instar *Sajor pacu*, superne & inferne glabra, quam diu tenera, vetusta enim per semen quasi arenosa sunt.

Reperitur hæc species ad & in anterioribus montibus, uti & in vallibus, & ubi altæ sunt ripæ. Ejus cyma est ingens circinnus, uti in aliis Filicibus, palmam fere longus, subtus lanugine obductus, unde caudam refert animalis *Coeskoes* dicti.

Inter omnes silvestres Filicum species hæc aptissima est ad cibum, quam diu nempe folia sunt tenera, ac proximum tenet locum post *Sajor pacoe*, tam cruda ad Lactucam, sed potissimum cocta cum piscibus vel carne instar oleris. Ejus lanugo in aqua elota, & ad solem siccata, Amboinensibus in usu est ad pulvinaria implenda.

Tabula Vigesima nona

Filicem exhibet esculentam seu feminam Sajor pacu dictam, quæ proxime cum Parapanna Maravara H. Malab. Tom. 12. Tab. 15. convenit.

CAPUT QUADRAGESIMUM NONUM.

Filix Amboinica mas, five agrestis. Pacu lacki lacki.

Mas seu agrestis *Sajor pacu* species cum nostrate Filice proxime convenit, ac semper monoclonos est, verum altior excrevit femina, ad quatuor nempe pedum altitudinem, nec notabilem format caudicem, ejus caules inferius parum nigricant, seu fordide fusci sunt, sed plerumque pallide virentes, rotundi fere, nec sulcati, ubique rugosi, ac pilis hirti.

Folia ample extensa sunt, magis compacta, & longiora quam in femina, ad tactum rugosa, ac sicca ex flavo virentia, sed sine ullo splendore, sique vetusta, inferiore parte quasi arenosa, saporis ingrati, nec esui apta.

Radix quoque constat ex simplicibus, nigris, & duriusculis fibrillis, firmius terræ infixis, nec furculos proferentibus uti femina, quod neque opus erat, quum vera sit terræ soboles, ubique sponte excrescens.

Nomen. Latine *Filix Amboinica mas, five agrestis*; Malaice *Pacu lacki lacki*.

Locus. Ubique sponte crescit in sterilibus & incultis locis, in plateis juxta septa, & in agro sub fruticulis.

Usus ejus nullus mihi innotuit, oportet autem eam nocere, ut ab esculenta distingui possit, sed præterea non in uno simul crescunt loco.

Filix urens quoque pertinet ad *Filicem marem*, varios emittens simplices erectos caules, ad pedis aut paulo magis altitudinem, cœruleo virides, seu plumbei fere coloris, & ad tactum rugosos.

Foliola

in de kost, dan eerst ter degen in water gespoelt, om dat het ongedierte zyne eiers daar aan best, of bangt. Met de oude en gedroogde bladeren onder Okzellen gevreeven verdryft men den moeielyken sweek en reuk.

De gladde ofte zagte Varen van J. Bauhinus schynt in geslegt over een te komen met ons Sajor pacu, want in de figuur is ze ook met takken verbeeld.

Hier onder behoort een ander zoorte genaamt *Filix lanuginosa*; in 't Amboins *Utta hahuru*, dat is *Sajor pacu babulu*, werdende struikagtig met enkele steelen opschietende, vyf of zes voeten hoog, die geen stam formeeren gelyk de voorgaande, zwart met ros vermengt, aan de binnenzijde een vlakke geut, en op de rugge een subtile voren, beel glad, maar beneden op de wortel zyn ze met een digte wolle bekleed, en bezet, regt na schaapswolle gelykende, van couleur ros, het meeste deel aan de wortel vast hangende, dog omtrent de steelen kan men ze met vlokken afrekken.

De wortel in de midden is dik, en formeert een stam, rondom met veele dunne vezelen behangen. De zydetakken staan regt tegen malkanderen, dog de voorste verschilden wat, daar aan staan de bladeren verwisselt tegen malkanderen, omtrent een vinger lang, en gesnubbelt of gekeept gelyk de bovenstaande *Sajor pacu*, boven en onder glad, zoo lang ze jong zyn, want de oude worden van onderen wat zandig.

Men vindt het aan en op het voorste gebergte, als mede in de valleien, daar hooge oevers zyn, zyn eerste Cyma is een grooten krul gelyk andere Varen, schier een band lang, van onderen met wolle bezet, waar door 't aan een steert van een Koeskoes gelykt.

Onder de wilde Varen-soorten is dit het bekwaamste tot de kost, te weten zoo lang de bladeren jong zyn, en heeft den naaften plaats na de voorgaande *Sajor pacu*, zoo wel rauw onder zalaad, dog meest met vis of vlees gekookt als een moes, zyn wol in water gewassen, en in de zon gedroogt is by de Ambonese gebruikelijk, om slaapkussens daar mede te vullen.

De negen en Twintigste Plaats

Vertoont de eetbare Vaare-plant, ofte het wyfje *Sajor pacu* genaamt, welke het naaste met de *Parapanna Maravara* van de *Hort. Malab. Tom. 12. Tab. 15.* overeenkomt.

NEGEN EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

Het Amboinsche mannetjes Vaare.

Het manneken, of wilde zoorte van *Sajor pacu*, komt met onze Varen naast over een, en blyft altyd eensteelig, schiet hooger op dan het wyfken, te weten vier voeten hoog, en zet geen zonderlyken stam, de steelen zyn beneden een weinig zwart of vuil-bruin, voorts doorgaans bleek-groen, schier rond, en niet gevorent, over al ruig, en met baartjes bezet.

De bladeren staan wyd uitgebreid, digter op malkanderen, en langer dan aan 't wyfken, ruig in 't aantasten, en droog, geel-groen, dog zonder eenige glants, als ze oud werden, aan de onderste zijde zandig, onleeflyk van smaak, en tot het eten niet bequaam.

De wortel bestaat mede uit enkele zwarte en bardagti-ge vazelingen, vaster in de aarde houdende, en brengen-ge geene scheuten voort gelyk het wyfken, 't welk ook niet van noden was, vermits het een regt kind der aarden is, over al van zelfs voort komende.

Naam. In 't Latyn *Filix Amboinica mas, five Agrestis*; in 't Maleits *Pacu lacki lacki*.

Plaats. Het wast over al van zelfs op dorre ongebouwde plaatzen, op de straten, langs de paggers, en 't veld onder ligte ruigens.

Gebruik. Van zyn gebruik is my nog niets bekend, en men moet het leeren kennen om van het eetbare te konnen onderscheiden, bebalven dat ze ook niet op een plaats by malkander wassen.

Filix urens behoort ook onder Varen het manneken, met verscheide enkele steelen opschietende tot een voet of wat meer, blauw-groen, of lood-verwig, en ruig in 't aantasten.